

Statens fastighetsverk
Box 2263
103 16 STOCKHOLM

Beslut

Datum 2019-02-18
Dnr RAÄ-2018-3718

Ändring av skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet Stockholms observatorium, Rösunda 37:1 och 2:25, Nacka kommun, Stockholms län

Riksantikvarieämbetet beslutar med stöd av 6 § förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen att skyddsbestämmelser enligt här bifogade förslag ska gälla för Stockholms observatorium, Rösunda 37:1 och 2:25, Nacka kommun, Stockholms län.

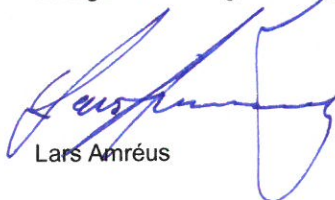
Redogörelse för ärendet

Stockholms observatorium i Nacka kommun är statligt byggnadsminne med av regeringen 1993 fastställda skyddsbestämmelser. Riksantikvarieämbetet bedömer att dessa bör uppdateras så att anläggningen i sin helhet har relevanta skyddsbestämmelser.

Ett förslag till ändring av skyddsbestämmelserna remitterades 2018-11-20 till den förvaltande myndigheten Statens fastighetsverk som inte har haft något att erinra mot förslaget.

Beslut i detta ärende har fattats av riksantikvarien Lars Amréus efter föredragning av handläggaren Kersti Lilja. Även överantikvarien Knut Weibull, t.f. avdelningschefen Nikos Tsakiridis och enhetschefen Solveig McKenzie har deltagit i den slutliga handläggningen.

Riksantikvarieämbetet
Storgatan 41
Box 5405
114 84 Stockholm
Tel 08-5191 8000
E-post registrator@raa.se
Hemsida www.raa.se
Org.nr 202100-1090
Plusgiro 599 94-4
Bankgiro 5052-3620

Lars Amréus

Kersti Lilja

Bilaga:
Skyddsbestämmelser med bilagor

Kopia till:
Länsstyrelsen i Stockholms län, Nacka kommun, RAÄ/Bebyggelseregistret

Skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet Stockholms observatorium, Rösunda 37:1 och 2:25, Nacka kommun, Stockholms län

Skyddsbestämmelser

Byggnadsminnet omfattar ett område med byggnader och anläggningar enligt illustration på s. 3.

Följande byggnader omfattas av skydd i bestämmelserna enligt nedan:

(2) Bostadshus	(7) Kupolbyggnad	(12) Bostadshus
(3) Garage	(8) Huvudbyggnad	(13) Bostadshus
(4) Förrådshus	(9) Reflektorkupol	(14) Meridianhus
(5) Kupolbyggnad (reflektor)	(10) Garage	(15) Källare
(6) Kupolbyggnad (astrograf)	(11) Prefektbostad	(17) Verkstadsbyggnad

1. Området med topografi, vegetationsstruktur, träd, mark, markbeläggning, vägar, murar, trappor, terrasseringar, räcken och andra fasta anordningar ska vårdas och underhållas så att byggnadsminnets kulturhistoriska värden inte minskar.
2. Området får inte ytterligare bebyggas eller förändras på annat sätt.
3. Samtliga byggnader ska vårdas och underhållas på ett sådant sätt att de inte förfaller och så att det kulturhistoriska värdet inte minskar. Vård och underhåll ska utföras med material och metoder som är anpassade till byggnadernas egenart.
4. Byggnaderna får inte rivas – vare sig i sin helhet eller i delar, flyttas, byggas om, byggas till eller på annat sätt ändras till det yttre.
5. Följande två byggnader omfattas av nedan angivet skydd:

(8) Huvudbyggnad   (9) Reflektorkupol   (11) Prefektbostad

- Ursprunglig stomme får inte rivas, ändras, göras ingrepp i, byggas om eller ersättas med andra material.
- Ursprunglig planlösning får inte ändras.
- Ursprunglig fast inredning får inte tas bort, göras ingrepp i eller ändras på annat sätt.
- Kulturhistoriskt värdefulla ytskikt, även underliggande och sådana som påträffas, får inte täckas över eller förändras på annat sätt.
- Nya invändiga tillägg som ändrar karaktär, volym och upplevelse av rum eller inomhusklimat på ett skadligt sätt får inte göras.

6. Följande byggnader omfattas av nedan angivet skydd:

(2) Bostadshus   (5) Kupolbyggnad   (6) Kupolbyggnad   (12) Bostadshus

- Ursprunglig stomme får inte rivas, ändras, göras ingrepp i, byggas om eller ersättas med andra material.
- Ursprunglig planlösning får inte ändras.
- Ursprunglig fast inredning får inte tas bort, göras ingrepp i eller ändras på annat sätt.

7. Följande byggnader omfattas av nedan angivet skydd:

(4) Förrådshus   (7) Kupolbyggnad   (13) Bostadshus   (14) Meridianhus

- Stomme och andra byggnadsdelar som är tillkomna före år 1963 får inte rivas, ändras, göras ingrepp i, byggas om eller ersättas med andra material.
- Planlösning som är tillkommen före år 1963 får inte ändras.
- Fast inredning som är tillkommen före år 1963 får inte tas bort, göras ingrepp i eller ändras på annat sätt.

Om det finns särskilda skäl får, enligt 7 § förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen, byggnadsminnet ändras i strid mot skyddsbestämmelserna. Ansökan om tillstånd till en sådan ändring ska lämnas på en särskild blankett till Riksantikvarieämbetet.

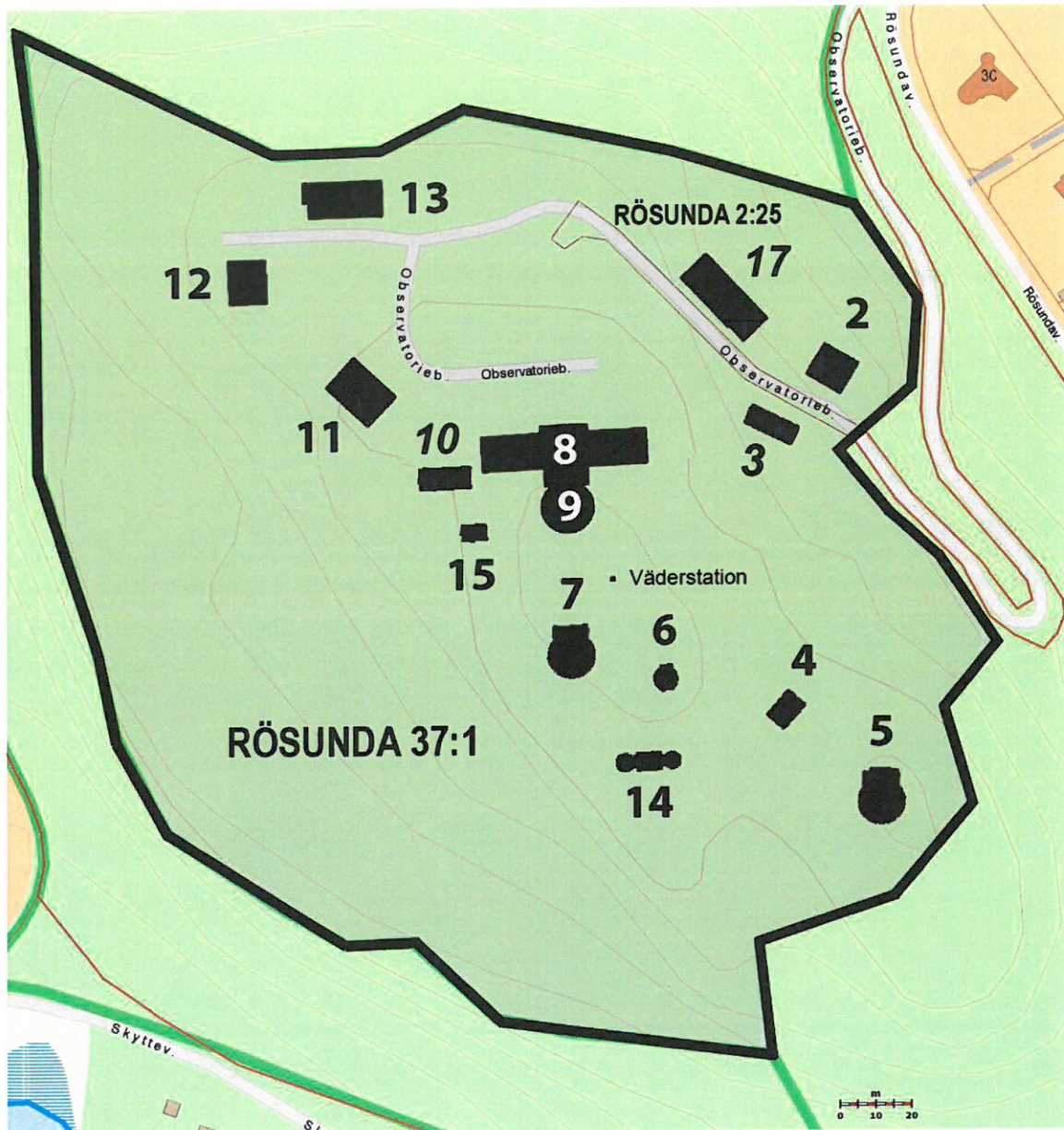
Upplysningar

Inom området för byggnadsminnet finns två fastigheter: Rösunda 37:1 och Rösunda 2:25 som omfattar del av Observatoriebacken.

Begreppsförklaringar till skyddsbestämmelserna finns i bilaga 1.

Byggnadsminnet beskrivs i bilaga 2.

Illustration

- Område som omfattas av skyddsbestämmelserna
- Gräns för byggnadsminnet
- 2 Byggnader som omfattas av skyddsbestämmelserna

Begreppsförklaringar

Med *mark och vegetation* avses den jord som omger byggnaden med eller utan beläggning och anlagd växtlighet.

Med *vegetationsstruktur* avses växtlighetens uppbyggnad, sammansättning och disposition.

Med *topografi* avses terrängens fysiska form med höjdskillnader.

Med *vård och underhåll av byggnad* avses åtgärder för skötsel som behövs för att vidmakthålla tekniska egenskaper och utseende hos en byggnad. Underhåll avser både arbeten som måste göras vid upprepade tillfällen och speciella åtgärder som ska hålla byggnaden i gott tekniskt skick. Exempel på underhållsåtgärder är ommålning, putslagning, lagning av tak och utbyte av skadade delar, dock inte omläggning av alla takytor eller omputsning av hela byggnaden. Till underhåll räknas inte åtgärder som tillför en byggnad nya egenskaper, som t.ex. ny kulör och färgtyp.

Med *material och metoder som är anpassade till byggnadens egenart* avses material och metoder som ursprungligen användes när en byggnad eller byggnadsdel uppfördes och utgår från byggnadsminnets kulturhistoriska värden. Även äldre, sekundära material och metoder kan fortsätta att användas om de bedöms vara kulturhistoriskt lämpliga. Det kan t.ex. gälla linoljefärg som sedan tidigare är struken på en ursprungligen limfärgad yta. Materialen ska vara kompatibla med varandra och med de metoder som används. I de delar av byggnadsminnet där kulturhistoriskt lämpliga material fortfarande används får dessa inte ersättas med andra material. Med *metoder* avses t.ex. bearbetning av trä, framställning av fönsterglas och applicering av puts och färg. Exempel på inte anpassade åtgärder är att byta äldre material mot moderna och att använda moderna metoder eller tekniker, t.ex. att maskinellt applicera puts eller rolla färg.

Med *byggnad* avses en byggnad eller anläggning som är fast förankrad i mark eller som är varaktigt placerad på en viss plats i vatten.

Med *byggnadens exteriör* avses en byggnads utvändiga delar såsom fasader, tak, skorstenar, fönster, ytterdörrar, socklar, grunder och utvändiga trappor.

Med *stomme* avses en byggnads konstruktiva/bärande delar såsom bjälkar, balkar, pelare, valv, takstolar, bärande ytterväggar och bärande innerväggar, murar, murstockar och grundkonstruktioner. Till stomme räknas inte de ytskikt som finns på bärande konstruktioner, t.ex. putslager, färgskikt och icke bärande golvmaterial.

Med *andra byggnadsdelar* avses t.ex. icke bärande väggar.

Med *planlösning* avses det sätt rum och utrymmen i en byggnad är fördelade och belägna i förhållande till varandra. Med förändring av planlösning avses t.ex. rivning av väggar och trappor, upptagning eller igensättning av dörröppningar, ändring av kommunikationsvägar, rumsformer och rumsvolymer samt delning av rum med väggar eller bjälklag.

Med *fast inredning* avses det varmed byggnaden blivit försedd, om det är ägnat till stadigvarande bruk för byggnaden eller del av denna. Fast inredning omfattar t.ex. dörrar, fönster, lister, taklister, paneler, golvbeläggning, trappor, eldstäder och kakelugnar. Föremål som annan än fastighetsförvaltande myndighet har tillfört byggnadsminnet omfattas inte av skyddsbestämmelserna.

Med *ytskikt* avses samtliga lager av t.ex. färg, tapeter och puts samt obehandlade ytor, såväl kända som okända, dolda och synliga, interiört och exteriört.

Kulturhistorisk värdebeskrivning

Stockholms observatorium i Saltsjöbaden från 1931 är en framstående representant för vetenskapens, och i synnerhet det astronomiska ämnets, historia i Sverige. När anläggningen uppfördes var den ett betydande internationellt forskningscentrum med förebilder från bland annat Tyskland, vilket tydliggör tidens satsningar på astronomi samt Sveriges internationella kontakter och anseende inom forskningsfältet. Observatorieanläggningen representerar också en viktig del av Kungliga Vetenskapsakademiens historia, landets näst äldsta kungliga akademi som i dag framför allt förknippas med Nobelprisen i kemi och fysik.

Det framträdande läget på Karlsbaderberget gör anläggningen till ett landmärke och åskådliggör dels astronomins funktionella krav på ett fritt läge, dels den manifestation av ämnets betydelse som byggherre och investerare önskade. De karakteristiska kupolbyggnaderna för observationsinstrumenten speglar tydligt funktionen och berättar, tillsammans med bostadshus och ekonomibyggnader om verksamhetens förutsättningar, behov och organisation. Bostadshusens placering inom fastigheten – med prefektbostaden närmast huvudbyggnaden och maskinistens längst ifrån – samt kvarvarande planlösningar och fast inredning påminner om en äldre samhällsordnings sociala rangskala.

Anläggningen är som helhet välbevarad både vad gäller byggnader och omgivande markområde. Den välbevarade arkitektoniska utformningen med enhetliga fasad- och takmaterial, både i de ursprungliga byggnaderna och i de som tillkommit senare, har ett stort värde som exempel på 1920-talets institutionsbyggande samt den varsamhet som har genomsyrat senare förändringar. Fast inredning från byggnadstiden i form av till exempel dekorativa utsmyckningar och andra ytskikt, metallsmide och beslag, snickerier och armaturer har stor betydelse för upplevelsen och förståelsen av den tidens förkärlek för konstnärligt och hantverksmässigt byggande. Den fasta inredningen framhäver fortfarande de olika byggnadernas ursprungliga funktion. De många bevarade optiska teleskopen gör observatoriet unikt i Norden och är mycket värdefulla för att förklara och tydliggöra anläggningens ursprungliga funktion.

Även den bevarade vegetationen och markbehandlingen är en viktig del av helhetsmiljön och speglar astronomins krav och förutsättningar i allmänhet och den platsbundna verksamheten i synnerhet.

Beskrivning av byggnadsminnet

Observatorieanläggningen består totalt av 14 byggnader av varierande ålder, storlek och funktion. Merparten av byggnaderna uppfördes 1931 med den sena 20-talsklassicismens formspråk och med enhetliga fasader av Helsingborgstegel, spröjsade fönster, byggnadsdetaljer i Vångagranit och tak täckta med kopparplåt. Även senare tillkomna byggnader har utformats på liknande sätt. Fem av byggnaderna täcks av karakteristiska kupoler för de astronomiska instrumenten.

Flera utrymmen i de olika husen har i dag ny funktion, till exempel har de flesta bostäder blivit kontor och arbetsrum, men i samtliga byggnader finns i varierande omfattning bevarade planlösningar och fast inredning i form av snickerier – som fyllningsdörrar, paneler, köksinredning med mera – listverk, smide och beslag. Huvudbyggnaden var den mest påkostade byggnaden och här finns i dag bland annat målade väggpartier, ett dekorativt glastak, ursprungliga belysningsarmaturer och ett karaktärsfullt bibliotek med vägg- och fönsterpaneler samt bokhyllinredning. Även kupolbyggnadernas tekniska utrustning från olika

tider, som teleskop, aluminiseringsanläggning och maskinerier är bevarade och genomgående i brukbart skick.

Den omgivande karakteristiska och kuperade naturmarken med sin glesa tallskog har i huvudsak kvar sin karaktär från anläggningstiden. Här och var finns även spår av de boendes egna trädgårdar och andra odlingar, till exempel den lilla trädgården med bänk och damm vid hus 13. Väg- och gångsystemet från 1930-talet, huvudsakligen belagt med grus, är till stora delar bevarat och avläsbart, tillsammans med stödmurar, räcken, trappor och infartens grind med stolpar och lyktor.

Historik

Stockholms observatorium i Saltsjöbaden uppfördes 1929–1931 för Kungliga Vetenskapsakademien. Akademien grundades 1739 och blev 1741 Sveriges andra kungliga akademi – efter Kungl. Vetenskaps-Societeten i Uppsala. Under 1700- och 1800-talet var den en viktig forskningsinstitution och har under 1900-talet framför allt förknippats med Nobelprisen i kemi, fysik och ekonomi.

Från 1753 bedrev Vetenskapsakademien meteorologiska och astronomiska observationer på Observatoriekullen i Stockholm, men i början av 1900-talet uppstod behovet av ett nytt observatorium. Stadens snabba tillväxt hade försämrat miljön och observationerna stördes av både föroreningar och belysning. Den astronomiska vetenskapen ställde också högre krav på moderna instrument. År 1927 beslutade akademien att utreda frågan och valde till sist Karlsbaderberget i Saltsjöbaden. Här var stadens ljus mindre störande eftersom astronomiska observationer helst görs i sydlig riktning på norra halvklotet. Läget vid kusten var dessutom lämpligt eftersom molnigheten avtar utåt kustbandet.

Vetenskapsakademien köpte tomten 1928 och observatorieanläggningen byggdes med nära inblandning av Knut Wallenberg genom bidrag från Knut och Alice Wallenbergs stiftelse. Wallenberg var också initiativtagare till Saltsjöbadens uppbyggnad och blev 1928 ledamot av Vetenskapsakademien. Till arkitekt för observatorieanläggningen utsågs Axel Anderberg som tidigare hade ritat bland annat institutionsbyggnader som Vetenskapsakademiens egen byggnad vid Frescati och Naturhistoriska riksmuseet.

De främsta observatorierna i världen byggdes vid den här tiden ofta efter ett gemensamt schema. Huvudprincipen byggde på ett paviljongsystem som separerade de olika funktionerna från varandra genom egna byggnader för varje instrument och bostads- och ekonomibygnader placerade en bit bort. Ett vanligt inslag var en monumental huvudbyggnad med en stor kupol som markör av den vetenskapliga verksamheten.

Observatoriet i Saltsjöbaden anlades efter detta schema och var vid invigningen 1931 ett av de största och bäst utrustade observatorierna i Europa. Anläggningen bestod från början av en huvudbyggnad, tre separata instrumentbyggnader och tre bostadshus, alla enhetligt utformade med fasader av Helsingborgstegel, byggnadsdetaljer av Vångagranit och koppartäckta tak. Betongsocklarna krysshamrades och bruket till dem och murverkets extra breda fogar blandades med rödaktig sand och tegelkross för att överensstämja med graniten. Bjälklagen utformades med för tiden moderna metoder i betong och stål medan innerväggarna gjordes mer traditionella med spräckpanel, rörning och puts.

1973 tog Stockholms universitet över observatoriet från Vetenskapsakademien och sedan 1993 förvaltas anläggningen av Statens fastighetsverk. I slutet av 1900-talet ledde utvecklingen inom astronomin till att

observatoriet hade spelat ut sin roll som bas för forskningen. Verksamheten flyttade i juni 2001 till nya lokaler i AlbaNova universitetscentrum vid Roslagstull i Stockholm. I dag utförs de optiska observationerna med teleskop utanför Sverige, framför allt på ön La Palma och i Chile. Observatoriet, som stod tomt några år efter att astronomerna lämnat anläggningen, rymmer nu en modern skola i historisk forskningsmiljö och teleskopen används för amatörastronomisk verksamhet.

Byggnaderna

Huvudbyggnaden (8) och Reflektorkupolen (9) med Schmidteleskop placerades på områdets högsta punkt för att vara synlig på långt håll. Den nås via ett trappsystem i flera nivåer med steg av granit och vilplan lagda med skiffer. Byggnaden uppfördes på en underbyggd terrass och entrésidan fick en monumental portik med granitkolonner. Interiörerna utformades omsorgsfullt med en central, rund hall med kupolformad lanternin och överljus. Ljusöppningen täcktes av färgat glas med symboler för verksamheten och akademien. Färgsättningen i trapphall, bibliotek och flyglar utfördes ursprungligen av den flitigt anlitade konstnären och målarmästaren Filip Månsson. I kupolen över centralrummet finns fält med olika ljusa kulörer vilka tillskrivs Filip Månsson. I de långsträckta sidobyggnaderna placerades arbetsrum, undervisningslokaler och personalbostäder. Bostäderna byggdes under 1900-talets andra hälft om till kontor.

Byggnaden för Reflektorkupolen (9), som ansluter till Huvudbyggnaden mot söder, utformades som en rundbyggnad med klassiserande kupol för ett refraktorteleskop. Runt kupolen löper en utvändig balkong där mindre observationsinstrument kunde placeras. Byggnaden inrymde förutom teleskopet ett runt bibliotek på bottenvåningen med vägg- och fönsterpaneler samt fasta bokhyllor av polerad björk. På 1980-talet byttes bibliotekets järnfönster ut mot aluminiumbågar med ändrad spröjsindelning och de limfärgsmålade väggarna i biblioteket och korridorerna rengjordes.

Norr om huvudbyggnaden placerades från början tre bostadshus: (2), (11) och (12): Bostadshus (2) för maskinist och assistent vid infarten till området, Prefektbostad (11) och Bostadshus (12) för observator. Bostadshuset var en förutsättning för verksamheten eftersom man behövde utnyttja de stjärnklara nätterna på ett effektivt sätt till observationer. I Bostadshus (2) har lägenheten på bottenvåningen byggts om med förändrad planlösning.

Samtliga tre bostadshus uppfördes med två lägenheter, försågs med fasader i Helsingborgstegel och hade valmade kopparklädda tak. De två lägenheterna i Bostadshus (2) bestod av tre rum och kök vardera medan Prefektbostaden (11) och Bostadshuset (12) för observatorn var i två våningar och bland annat innehöll sällskapsrum, matsal och rum för hembiträden. Sällskapsrummen gestaltades särskilt omsorgsfullt.

Ytterligare ett Bostadshus (13) byggdes 1947 efter ritningar av Albin Stark. Även den byggnaden uppfördes i två våningar med samma yttre gestaltning som de tidigare och innehöll tre lägenheter. På 1980-talet byggdes troligen två av lägenheterna om och slogs samman till kontor med delvis ändrad planlösning. Vid samma tid revs en öppen spis och en av de invändiga trapporna.

Instrumentbyggnaderna, Kupolbyggnaden (5) för reflektorn, Kupolbyggnaden (6) för astrografen samt Meridianhuset (14) placerades söder om Huvudbyggnaden (8) och utformades som cirkelrunda byggnader med fasader av Helsingborgstegel. Kupolbyggnaden (5) med reflektorn och Meridianhuset (14) – det senare med två mindre kupoler – hade koppartäckta kupoltak, medan Kupolbyggnaden (6) med astrografen troligen täcktes med papp. Stommen till reflektorns kupol består av stålprofiler som är täckta

av en typ av träfiberskivor som underlag för kopparplåten. Övriga kupoler är uppbyggda av träspont med fernissad panel för plåttaken. Instrumenten kompletterades 1963 med ett ljusstarkt Schmidteleskop som inrymdes i en egen Kupolbyggnad (7) med en utformning som överensstämde med övriga byggnader. I Kupolbyggnaden (5) med reflektor togs en av de invändiga plattformarna bort på 1960-talet och på 1970-talet sattes alla fönster igen.

Inom området finns fem övriga byggnader som har tillkommit efter 1931: Förrådshus (5), Garage (3), Garage (10), Källare (15) och Verkstadsbyggnad (17). I områdets sydöstra del ligger ett Förrådshus (5) från 1950-talet som flyttades till sin nuvarande plats 1962. Byggnaden avviker från övriga genom att den har fasad av locklistpanel och pappklätt tak. Även den lilla Källarbyggnad (15) som ligger strax sydväst om huvudbyggnaden avviker med sin betongkonstruktion från anläggningens andra byggnader. Källaren byggdes 1941 av den dåvarande vaktmästaren för privat bruk. Vidare finns inom området två garagebyggnader: ett Garage (10) som sammanhänger med Huvudbyggnaden och byggdes 1957, det andra Garaget (3) ligger vid infarten och kom till 1963. Här anpassades fasadmaterialen efter tidigare byggnader för att smälta in i helhetsmiljön. Garagebyggnaden (3) fick 1971 en tillbyggnad för oljetank. År 1982 uppfördes en verkstadsbyggnad (17) strax innanför infarten till området. Den ersatte en byggnad från 1937 och utformades med fasader av rött tegel och ett konstverk av Henrik Allert i södra hörnet. År 2008 byggdes huset till utmed nordöstra långsidan. Söder om Huvudbyggnaden står en vitmålad väderstation av trä. När den uppfördes är oklart.

Mark och vegetation

Den befintliga topografin och vegetationen behövs i huvudsak och den glesa tallskogen fungerade som vind- och temperaturskydd för de känsliga instrumenten. Omkring huvudbyggnaden och bostadshusen ordnades marken mer formellt med trappor och terrasser för att bland annat parera nivåkillnader. Med tiden anlades här och var mindre trädgårdar och köksträdgårdar av de boende, och vid bostadshuset 13 skapades en liten trädgård med sittbänk, stenläggning och damm. Vid infarten till området finns järngrindar med kvadratiska stolpar av tegel, krönta av lyktor i glas och smide.